



**BY
SANT
TI**

Tuhat
draaman
vuotta

WSOY

Paavo Hohti

PAAVO HOHTI

BYSSANTTI

*Tuhat
draaman
vuotta*



WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ • HELSINKI



© PAAVO HOHTI JA WSOY 2021
GRAAFINEN SUUNNITTELU MARTTI RUOKONEN
ISBN 978-951-0-44465-8
PAINETTU EU:SSA

Sisällys

SAATTEEKSI | 13

JOHDANTO | 15

Matka Bysantin historiaan | 15

Mikä on Bysantti? | 18

Missä Bysantti oli? | 20

Keitä bysanttilaiset olivat? | 23

Keisari | 24

Hallinto ja armeija | 27

Kirkko ja luostarit | 29

Asukkaat ja asutukset | 31

Miehet, naiset, eunukit ja orjat | 33

Bysantin historian lähteistä | 36

Bysantin säteily | 38

I ROOMASTA KONSTANTINOPOLIIN | 45

1. Valta vakiintuu Itä-Roomassa,

Länsi-Rooma heikkenee (306–450) | 47

Konstantinus I, idän kutsu ja dynastia | 48

Uusi pääkaupunki | 51

Uusi hallinto ja talousuudistus | 53

Keisari-ideologia ja uskonto | 56

Konstantinuksen dynastia | 59

Filosofikeisari Julianus | 64

Ulkovaltojen paineissa | 66

Kulttuurin ja sosiaalisen elämän murros | 71

- Idän ja lännen tiet eroavat | 75
- Maallinen seremonia ja jumalallinen rituaali | 76
- Hovin naisten ja eunukkien asema muuttuu | 77
- Honoriuksen valta lännessä kaventuu | 80
- Idässä valta siirtyy Theodosios II:lle | 83
- Theodosiosten dynastia päättyy | 89
- Kaksikielinen kulttuuri | 90
- 2. Itä-Rooma palaa länteen (450–610) | 94
 - Levottomuuksia ja vaurautta | 95
 - Hippodromi, kansan ja keisarin kohtauspaikka | 103
 - Vanhan suuruuden unelma | 107
 - Justinianus I | 109
 - Codex Iustinianus, roomalaisen oikeuden perusta | 110
 - Unelma järjestyksestä ja sen sortuminen | 112
 - Persia – voitoksi käännetty tappio | 115
 - Nika!* Voittohuudoista verenvuodatukseseen | 117
 - Jälleenrakennus ja Hagia Sofia | 120
 - Länteen! Valloitukset alkavat | 123
 - Italiaan! | 127
 - »Ikuinen rauha» idässä päättyy | 129
 - Ilmastonmuutos ja ruttoepidemia | 130
 - Augusta Theodoran kuolema | 133
 - Hallitsijasta teologiksi | 134
 - Justinianuksen viimeisen vuosikymmenen kaaos | 136
 - Vihollisia joka puolella, tappion kierre | 137
 - Fokas | 144
 - Muutoksen merkkejä | 146

II BYSANTTILAINEN SYDÄNKESKIAIKA | 149

- 1. Henkiinjäämististelua islamin paineessa (610–780) | 151
 - Voitto persialaisista | 152
 - Uskonto ja politiikka | 156
 - Arabit tulevat | 158
 - Hallinnon sopeuttaminen | 160
 - Konstans II hukkaa Herakleiuksen perinnön | 162
 - Kirkon ja politiikan ongelmia | 164

Konstans muuttaa Sisiliaan | 167
Arabit piirittävät Konstantinopolia, bolgaarit asettuvat
naapureiksi | 168
Konstantinopolin kirkolliskokous | 171
Sekasortoinen aika keisareiden vaihtuessa
tiheään tahtiin | 172
Hallinto sopeutuu muuttuviin oloihin | 176
Arabit Konstantinopolin muureilla | 180
Ikonien kunnioitus kielletään – politiikkaa ja teologiaa | 182
Armeija nielee kaikki varat | 186
Alueet Italiassa menetetään | 188

2. Valta vahvistuu (780–1025) | 193

Keisarinna Eirene palauttaa ikonien kunnioituksen | 194
Ensimmäinen nainen yksinvaltiaana kohtaa lännen | 196
Keisari Nikeforos uudistaa hallintoa ja armeijaa | 200
Arabit ja bulgaarit ahdistelevat | 202
Kolme keisaria kamppailee Bulgarian kanssa | 205
Ikonoklasmin toinen vaihe alkaa | 206
Murha jouluaamun liturgiassa | 208
Anatolian menetys köyhdyttää valtakunnan, viikingit
Konstantinopolissa | 211
Ikonoklasmi päättyy | 217
Juonittelua hovissa ja sotaisaa ulkosuhteissa | 219
Kulttuurin käännekohta | 224
Politiikka ja ortodoksia | 229
Uusia tuulia keisarin valtaistuimella | 231
Keisarin ja patriarkan tasapainoilua | 235
Leon VI lainsäätäjänä ja kirjailijana | 239
Bulgaarit ja rusit ahdistelevat | 242
Purppurasyntyinen keisari | 247
Bulgaarit kyykyttävät keisaria | 248
Sisäinen vallankaappaus | 250
Vihdoin voittoja: arabit ja rusit | 254
Talous pettää ja nälkä vaivaa | 257
Diplomatiaa, kulttuuria ja kirjallisia töitä | 260
Makedonialainen renessanssi | 264
Taide ja puheen voima | 268

- Avioliittokiemuroita | 271
- Tiukka sotapäällikkö ottaa johdon käsiinsä | 273
- Niukka talous vaivaa | 277
- Ongelmat kasautuvat pohjoiseen | 279
- Valta-asema palautuu | 282
- Sisällissota ja ekspansio | 287
- Basileios Bulgaroktonos | 293
- 3. Rauhaton aika (1025–1204) | 299
 - Kasvukipuja ja sisäisiä valtataisteluita | 300
 - Suuria suunnitelmia, mutta valta tuuliajolla | 302
 - Rahan puute muuttaa hallintoa ja sosiaalisia rakenteita | 307
 - Eunukkien kulta-aika | 311
 - Usko koulutukseen | 312
 - Seldžukit. Uusi vihollinen saapuu | 313
 - Skisma 1054 ja kirkonkiroukset | 316
 - Vähemmän kultaa, mutta kauppa kannattaa | 320
 - Makedonialaisen dynastian sekava loppu | 326
 - Uusia asenteita, uusia aatteita | 330
 - Rajojen turvallisuus ja talous pettävät | 332
 - Mantzikertin taistelu | 337
 - Mantzikertin taistelun seuraukset | 339
 - Vaikeuksista kurjuuteen | 342
 - Tappion kierre, syitä ja selityksiä | 344
 - Valta kietoutuu sukujen siteisiin naisten kautta | 346
 - Kommenosten keisarisuku muodostuu | 349
 - Keisari oikean ja väärän tuomarina | 354
 - Rahajärjestelmän ja hallinnon uudistus luo vakautta | 358
 - Ensimmäinen ristiretki | 360
 - Taistelu Antiokiasta | 364
 - Konstantinopolin kauppa siirtyy Venetsian ja Pisan haltuun | 369
 - Anna Komnene, lahjakas historioitsija | 371
 - Valtion hallinto perheyriytyksenä tuo ongelmia | 372
 - Idän ja lännen puristuksessa | 376
 - Idässä vihollisina seldžukit, arabit ja ristiretkeläiset | 378
 - Suurvaltapolitiikkaa | 382

Toinen ristiretki | 384
Taistelu normanneja vastaan | 388
Avioliittodiplomatiaa ja hyökkäys Egyptiin | 390
Vaikeat suhteet länteen ja keisari Manuelin tappio | 394
Onko Isä suurempi kuin Poika? | 398
Manuel I Komnenoksen perintö, lännen vetovoima | 399
Komnenosten dynastian verinen päätös | 400
Bysantin viimeinen kukoistus, Komnenosten aika | 404
Angelosten dynastian levoton alku | 409
Kolmas ristiretki | 412
Paineet lisääntyvät lännen suunnalta | 415
Neljäs ristiretki ja Konstantinopolin valtaus | 418
Tie Konstantinopolin valtauksen | 425

III KEISAREIDEN MAANPAKO JA BYSANTIN VIIMEINEN VÄLÄHDYS | 429

1. Latinalainen keisarikunta ja Bysantin hajonnut valta
(1204–61) | 431
 - Latinalainen keisarikunta Konstantinopolissa | 432
 - Konstantinopolin perilliset | 435
 - Epeiros | 437
 - Trapezunt | 439
 - Nikea nousee johtoon | 440
 - Kohti Konstantinopolia, pakolaisuus päättyy | 447
 - Maanpako puristi esiin uuden identiteetin | 448
2. Uusi vallan voimistuminen sortuu sisällissotiin
(1261–1354) | 450
 - Nikea unohtuu ja keisarin itsetunto kohoaa
Konstantinopolissa | 451
 - Hengästyttävä vallan rakentaminen | 452
 - Vaikea perintö ja sisällissota | 461
 - Uupumatonta puolustustaistelua, vähän onneakin | 472
 - Talous ja hallinto kriisiytyvät | 474
 - Sisällissota, sosiaaliset jännitteet ja ulkopoliitiikka | 478
 - Hesykasmin voitto | 484
 - Rutto ja romahdus | 485

3. Mehmed II valloittaa Konstantinopolin (1354–1453) | 492
 - Osmanit valtaavat Balkanin | 493
 - Kulttuurielämä Palaiologos-keisareiden aikana | 501
 - Keisarin kadonnut valta ja Konstantinopolin piiritys | 504
 - Hengähdystauko | 508
 - Osmanien uusi nousu, keisari etsii apua lännestä | 513
 - Kirkkojen unioni ja epäonnistunut ristiretki | 517
 - Konstantinopolin valloitus ja Bysantin tuho | 520

IV BYSANTTI BYSANTIN JÄLKEEN | 525

1. Bysantti osmanivaltiossa | 527
 - Punainen omena | 527
 - Viimeiset bysanttilaiset alueet | 530
 - Konstantiniye | 531
2. Bysantin poliittinen ja hengellinen perintö | 537
 - Slaavien ortodoksiset kirkot | 537
 - Kolmas Rooma? | 539
 - Bysantti venäläisessä keskustelussa | 541
3. Bysantin säteily länteen | 544
 - Bysanttilaiset Italiassa | 544
 - Bysantti tutkimuksen kohteeksi | 548
 - Megali idea | 551
4. Bysantin kosketus Suomeen | 553
 - Viikinkien kauppareitti | 553
 - Bysanttilaiset rahat Suomessa | 554
 - Ortodoksinen usko leviää kohti pohjoista, Karjalaa | 555
 - Kansanrunous, legendat ja sadut | 559
 - Bysantti Suomessa | 560
 - Bysantti suomalaisten tutkimuskohteena | 569
5. Kenen Bysantti? | 571

LIITTEET | 573

Kronologia: keisaridynastiat ja päätapahtumat | 573

Konstantinopolin patriarkat 1500-luvun alkuun asti | 584

Sanasto | 589

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS | 594

Alkuperäislähteistä | 594

Historiankirjoitus 400-luvun lopusta 600-luvun puoliväliin | 594

800- ja 900-luku | 595

1000- ja 1100-luku | 595

1200–1400-luvut | 596

Käsikirjoja ja hakuteoksia | 598

Tutkimuskirjallisuutta | 598

Kirjallisuutta Bysantin jälkivaikutuksesta | 602

Kirjallisuutta Bysantin perinnöstä Suomessa | 602

HENKILÖHAKEMISTO | 604

KARTAT

1. Konstantinopoli keskiajalla | 84–85

2. Bysantti Justinianus I:n aikana | 124–125

3. Viikinkien idäntie | 216

4. Bysantti 1265 | 454–455

5. Bysantti 1403 | 510–511

SUKUTAULUT

1. Diocletianuksen ja Konstantinos I:n dynastiat | 60

2. Makedonialainen dynastia | 236–237

3. Doukasten ja Komnenosten dynastiat | 334–335

4. Angelosten dynastia | 410

5. Palaiologosten dynastia | 462–463

Saatteeksi

BYSANTTIIN SAAVUIN tutkiessani kreikkalaista historiankirjoitusta. Lähdin liikkeelle Herodotoksesta, historiankirjoituksen isästä, ja päädyin Laonikos Khalkokondylesiin, joka sai lempinimen Uusi Herodotos. Tuhannen yhdeksänsadan vuoden aikaerosta huolimatta Khalkokondyles kirjoitti Herodotoksen näkemyksien innoittamana ja Thukydideen kirjallista tyyliä ihaillen. Tämä kulttuuriperinnön sinnikäs vaaliminen tuo mieleeni professori Jaakko Suolahden, joka kommentoi Edward Gibbonin käsitystä Bysantin jatkuvasta rappiosta merkittävästi hymyillen: »kuinka vahva täytyykään olla valtion, joka voi rappeutua tuhat vuotta».

Kiinnostustani Bysanttiin ovat ohjanneet ennen kaikkea professori Henrik Ziliacus ja useat kollegat kotimaassa ja ulkomailla. Olen kiitollinen kirjailija Johannes Salmiselle lounaskeskusteluista ja kävelyretkistä Istanbulissa. Vaikuttavaa oli tutustua runoilija Paavo Haavikkoon ja hänen runoutensa Bysantti-teemoihin, joihin meitä yhdisti mielenkiinto Mikael Pselloksen näkemyksiin keisareiden elämästä ja teoista. Vuonna 1982 perustetun Bysantin tutkimuksen seuran esitelmät ja symposiumit ovat olleet kannustavia koti- ja ulkomaisten kollegojen tapaamisia. Helsingin yliopistossa sain luennoida dosenttina Bysantin kirjallisuudesta pienelle, mutta vastaanottavaiselle kuulijakunnalle.

Bysantin historian tapahtumista ei ole aikaisemmin ilmestynyt suomeksi kirjoitettua teosta. Puutteen korjaaminen on ollut miellesäni parikymmentä vuotta, mutta sen toteuttaminen on eri syistä

siirtynyt. Tämän teoksen kirjoittamiseen olen saanut kannustusta useilta kollegoilta ja ystäviltä, joille olen kiitoksen velkaa. Kiitän avusta ja asiantuntemuksesta isä Ambrosiusta, rovasti Heikki Hutusta ja filosofian lisensiaatti Kaj Öhrnbergiä. Ruth Macrides Birminghamin yliopistosta näki merkitykselliseksi Bysantin historian kertomisen suomalaisen kulttuuritaustan näkökulmasta. Valitettavasti hän ei saanut nähdä teosta valmiina. Kustantajani WSOY on antanut kaiken tukensa teoksen valmistumiselle, kiitos kustannuspäällikkö Joni Strandbergille, kustannustoimittaja Joel Kontrolle ja aivan erityisesti toimitustyön tekijälle filosofian maisteri Juha Honkalalle. WSOY:n Kirjallisuussäätiötä kiitän kuukauden residenssijajasta Saksassa.

Suurin kannustus työhöni on tullut perheeltäni, joka on seurannut kiinnostuneena koronapandemian ajan täydellisesti rauhoittamaa kirjoittamista. Erityisesti kiitän puolisoani Kristiinaa rohkaisusta ja työrauhasta sekä reippaasta kritiikistä. Iloa ja tuoreita mielipiteitä kirjoittamisen ongelmiin olen saanut keskusteluista tyttärieni Riikan ja Paulan kanssa. Omistan tämän teoksen koko perheelleni toivoen, että se on riittävä selvitys vetäytymiselle kirjaston hiljaisuuteen.

*

Kreikan aakkoset vastaavat latinalaisia, poikkeuksina pitkät vokaalit lyhyinä ja *phi*, joka on f. Sanat ja nimet noudattavat alkuperäistä kirjoitusasua, poikkeuksena suomeen vakiintuneet tai tiettyihin henkilöihin yhdistyneet muodot. Muutoin on pyritty noudattamaan Kielitoimiston ohjeita. – Hallitsijan nimen perässä sulkeissa olevat vuosiluvut viittaavat hallituskauteen. Olen säästänyt lukijan lähdeviittauksilta, jotta lukeminen olisi mahdollisimman sujuvaa. Kaikki käytetyt lähdeteokset löytyvät osiosta »Lähteet ja kirjallisuus».

Helsingissä 20.6.2021

Paavo Hohti

Johdanto

MATKA BYSANTIN HISTORIAAN

ERÄÄNÄ SUNNUNTAI-ILTANA, vuosi oli ehkä 845, resui-
nen armenialainen mies tuli linnoitusmuurin Kultaisesta
portista Konstantinopoliin ja kävi nukkumaan erään
luostarin pihalle. Yöllä luostarin apotti sai unessa käskyn
kutsua sisään Basileioksen, sillä hän oli tuleva keisari. Armenialai-
nen päätti, että hän on Basileios, ja meni sisään. Hän oli hevospies,
ja siitä alkoi hänen uransa tallimiehenä. Hän pääsi keisari Mikael
III:n suosioon taltuttamalla tämän vauhkoon hevosen ja sai kiinni-
tyksen keisarin henkivartiostoon. Keskinäinen luottamus kasvoi ja
käynnisti Basileioksen uran hovissa, ja hän päätyi lopulta keisarin
lähimmäksi luotetuksi. Sen myötä hän tuli osalliseksi hovielämän
juonittelusta, keisarin naisasioista ja valtataistelusta. Keisari Mikael
III oli naimisissa Eudokia Dekapolitissan kanssa, mutta hän halusi
saada rakastajattarelleen Eudokia Ingerinalle aseman hovissa. Sen
hän päätti toteuttaa pakottamalla Basileioksen eroamaan vaimostaan
Mariasta ja ottamaan Ingerinan uudeksi vaimokseen. Hyvittääkseen
Basileioksen kulissiavioliiton Mikael antoi hänelle rakastajattareksi
sisarensa Theklan, joka haettiin luostarista.

Hovissa puhkesi verinen valtataistelu. Vastakkain olivat Basi-
leios ja Bardas, joka oli keisari Mikaelin eno ja kanssahallitsija.
Miesten keskinäinen epäily vallankaappauksesta päättyi Bardaksen
murhaan, johon keisari Mikael III antoi Basileiokselle luvan. Sen
avulla Basileios nousi valta-asemaan, kun Mikael adoptoi hänet
ja kruunasi kanssahallitsijakseen. Varsin pian Mikael alkoi epäillä

Basileioksen suunnittelevan vallankaappausta, eikä hän ollut väärässä, sillä Basileios toteutti sen vuoden kuluttua. Tilaisuus tarjoutui eräänä yönä, kun Mikael nukkui huoneessaan umpihumalassa juominkien jälkeen. Basileios tunkeutui sinne luotettujen miestensä kanssa, ja keisari Mikael murhattiin julmasti. Raivattuaan Mikael III:n tieltään Basileios, lukutaidoton, välttävää kreikkaa puhuva »tallintuoksuinen nousukas», nousi automaattisesti valtaistuimelle kanssahallitsijan asemastaan 867. Eudokia Ingerinasta tuli sen jälkeen hänen oikea vaimonsa ja keisarinna, mutta heidän poikansa Leonin isä oli todennäköisesti Mikael III.

Tämä on ehkä erikoisin kertomus sosiaalisen nousun mahdollisuudesta Bysantissa, tallimiehestä keisariksi. Se on myös kertomus vallan siirtymiseen liittyvistä asenteista, menetelmistä ja henkilöiden ominaisuuksista. Voima ja kyvykkyys, luottamus ja petos, ystävyys ja julmuus, vallan himo ja laillistaminen sekä enteet nousevat vaihdellen esiin Bysantin keisareiden vaihtuessa. Basileios anasti keisari-vallan Mikaelilta verisellä tavalla. Saman kohtalon koki 35 muuta-kin Bysantin keisaria, tosin monet säästyivät näin äärimmäisiltä julmuuksilta. Kuvattu vallanvaihto oli taitekohta kahden dynastian välillä. Mikael III:een päättyi suvun kotipaikan mukaan nimetty liki viisikymmentä vuotta hallinnut amorialainen dynastia. Valta siirtyi adoption kautta makedonialaiselle dynastialle, jonka kaksisataa vuotta kestäneen valtakauden Basileios aloitti ensimmäisenä keisarina.

Jokaisen Bysantin 94 keisarin piti saada tai ottaa valta haltuunsa, legitimoida ja varmistaa se, lunastaa se teoillaan ja luopua siitä. Jokaisen keisarin oli vastattava vihollisuuksiin imperiumin rajoilla kansojen vaeltaessa kohti länttä laajoilla alueilla pohjoisesta etelään sekä reagoitava sisäisiin poliittisiin ja uskonnollisiin kriiseihin. Heidän persoonansa ja usein improvisoidut ratkaisunsa tekevät Bysantin historiasta elävän ja selittävät omalta osaltaan, miksi siitä tuli yksi pitkäikäisimmistä valtioista.

Tämä teos on kronologinen kertomus keisareiden teoista ja koh-
taloista, jotka kantoivat Bysantin historiaa yli tuhatsata vuotta keisari

Konstantinus Suuresta sen viimeiseen keisariin Konstantinos XI:een (306–1453). Olen valinnut tämän lähestymistavan johdattaakseni suomalaista lukijakuntaa Rooman imperiumin itäisen osan tapahtumiin, sillä vastaavaa teosta ei suomeksi ole julkaistu. Ranskalaisen bysantinistin Charles Diehlin klassisen *Bysantti*-teoksen suomentamisesta on jo yli 90 vuotta. Tuoreempi John Haldonin *Bysantin historian* suomennos (2010) lähestyy Bysanttia instituutioiden kautta. Henkilöihin ja tapahtumiin keskittyvää historian esitystapaa voidaan pitää vanhanaikaisena. mutta juuri Bysantin ajan kiehtovuus tulee esiin tapahtumien ja henkilöiden alati muuttuvissa vaiheissa. Tuokseni otan myös sekä Oxfordin (2002) että Cambridgen (2008) uusien Bysantin historioiden päätoimittajien puolustuksen tälle lähestymistavalle. Keskittyminen keisareihin ja valtion kohtaloihin rajaa varsin niukalle huomiolle monet yhteiskunnallisen elämän ja kulttuurin alat. Ne ansaitsevat omat ja asiantuntevat julkaisunsa.

Bysantin historian kirjalliset lähteet kertovat nimenomaan keisareiden teoista, ja vaikka kaikki lähdeaineistot otetaan huomioon, ne keskittyvät enimmältä osalta Konstantinopolin tapahtumiin ja näkökulmaan. Suuri hiljaisuus kohtaa, kun etsitään tietoja provinssien tavallisen kansan elämästä. Tällainen lähdeaineisto tuo eteemme keisarit dynaamisina toimijoina, jotka joutuvat usein improvisoimaan koettaessaan hallita vastoinkäymisiä ja menestystä. Aikaan ja olosuhteisiin sidottuina myös hallinnon, kirkon ja kulttuurin ilmiöt tulevat ymmärrettäviksi, vaikka tässä teoksessa niitä ei ole mahdollista käsitellä syvällisesti. Keisareiden toiminnan tarkastelu osoittaa, että Bysantti ei ollut staattinen ja jähmeä valtio, kuten yleensä ajatellaan ja mitä on pidetty myös sen tuhoutumisen syynä. Tarkoitukseni ei ole etsiä Bysantin tuhon syitä, vaan pikemminkin tuoda esiin sen elinvoimaa, jonka kannattamana se säilyi yli tuhat vuotta itsenäisenä valtiona. Se perustui osaltaan Bysantin sisäiseen dynamiikkaan ja uudistumista edistävään vallankäyttäjien vaihtumiseen.

MIKÄ ON BYSANTTI?

Sanaa »bysanttilainen» on käytetty Suomessa kuvaamaan hämärää poliittista peliä ja labyrinttimaista hallintoa. Se esiintyi usein lehdissä viime vuosisadan lopulla, mutta nykyään sitä ei enää juuri näe, tosin jonkun kerran se on yhdistetty Euroopan unionin poliittisiin kiemuroihin. Hämäryys, johon vallan syöverit kätkeytyivät, johdettiin bysanttilaisesta mystiikasta. Positiivisempi mielikuva bysanttilaisesta mystiikasta liittyy ortodoksiseen kirkkoon, jonka kautta Bysantin perintö on tullut myös meidän suomalaisten omaksemme.

Käsitteet Bysantti ja bysanttilaisuus ovat pitäneet sisällään idun negatiiviseen mielikuvaan jo heti kun ne on otettu käyttöön 1500- ja 1600-luvuilla. Bysantti-nimen tarkoituksena oli erottaa Rooman imperiumin itäisen, kreikankielisen osan historia lännen latinalaisesta Roomasta ja sen perinnöstä. Bysantti on siten varta vasten luotu ja sopimuksenvarainen nimitys, eikä sen nimistä valtiota tai nimestä johdettua kansaa ole koskaan ollut. Rooman imperiumin itäisen osan kieli oli kreikka, ja sen asukas nimitti itseään latinalaisen *Romanus*-sanan kreikkalaisella vastineella *Rhomaïos*. Turkkilaiset käyttivät heidän valtiostaan nimeä *Rum*. Kreikkalaista merkitsevä helleeni-sana rajoittui uskonnolliseen käyttöön kuvaamaan toisuskoista vastakohdana kristitylle. Vasta Bysantin viimeisinä vuosisatoina helleeni sai positiivisen kreikkalaiseen kansallistunteeseen liittyvän merkityksen ja esiintyi *Rhomaïos*-nimityksen kanssa rinnakkain. Lännen latinalaiset alkoivat nimittää bysanttilaisia kreikkalaisiksi, *Graeci*, viimeistään Konstantinopolin valtauksesta 1204 lähtien.

Konstantinus Suuri antoi uudelle pääkaupungilleen nimeksi Konstantinopoli, ja pian sitä nimitettiin uudeksi tai toiseksi Roomaksi. Kaupunki sijaitsi jo tuhat vuotta aikaisemmin perustetun Byzantionin kolonian paikalla, mistä Bysantti-nimi on johdettu. Todennäköisesti saksalainen humanisti Hieronymus Wolf käytti sitä ensimmäisenä 1500-luvulla editoidessaan ja kääntäessään historiallisia tekstejä tyydyttääkseen läntisten valtioiden johtajien ja liike- miesten tiedon tarpeita osmanien imperiumin alueista ja historiasta.

Wolfen filologista työtä rahoitti Fuggerien perhe, ajan rikkaimmat pankkiirit. Bysanttiin sisältyi jo alusta asti orastava tietoisuus toiseudesta ja vieraudesta, joka erotti sen lännestä. Suurimman negatiivisen leiman löi Bysanttiin sen rappiota julistava englantilainen 1700-luvun historioitsija Edward Gibbon teoksellaan *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, jonka vaikutukset tuntuivat vielä 1900-luvulla.

Bysantti vakiintui nimenä Rooman valtakunnan itäiselle osalle, ja nykyään sitä vastaan polemisoidaan sen epähistoriallisuuden vuoksi. Sitä pidetään jopa läntisen ylivallan ilmaisuna, josta pitäisi päästä eroon, mutta luopuminen viisisataa vuotta vanhasta käytännöstä on vaikeaa. Tilannetta mutkistaa vielä se, että Bysantti on olennainen osa Kaakkois- ja Itä-Euroopan kansojen kulttuuria ja historiaa.

Bysantti on erikoinen ajanjakso siksi, että tiedämme vain, milloin sen valtiollinen olemassaolo päättyi. Osmanisulttaani Mehmed II Valloittaja valtasi Konstantinopolin 29. toukokuuta 1453, ja viimeiset itsenäiset kreikkalaiset alueet valloitettiin vuoteen 1461 mennessä. Bysanttilainen kulttuuri kuitenkin jatkoi elämäänsä vielä kauan sen jälkeen. Bysantin alkua voi määritellä eri lähtökohdista, kuten esimerkiksi Konstantinopolin perustamisesta 324 tai vihkimisestä pääkaupungiksi 330 taikka Rooman imperiumin läntisen osan lopusta 476. Yhtä oikeaa ratkaisua ei ole, koska Rooman imperiumin elämä jatkui orgaanisesti sen itäisessä osassa. Sen vuoksi Bysantin historiaakin voidaan kirjoittaa lähtien erilaisista ajankohdista.

Erytynen vaikeus on siinä, että on hankalaa yksiselitteisesti määritellä, milloin roomalaisuus muuttui bysanttilaisuudeksi. Tämä teos lähtee liikkeelle Konstantinus Suuresta. Hänestä alkaa ajanjakso, jossa korostuu kolme uutta asiaa: uusi vakituinen pääkaupunki, roomalaisen hallinnon jatkuminen uudistuneessa muodossa ja kristinusko uutena ideologisena sisältönä.

Tuhat vuotta loistoa, mystiikkaa, valtataisteluja, taidetta ja sivistystä

Bysantti – *Tuhat draaman vuotta* on kertomus Bysantin eli Itä-Rooman valtakunnasta, sitä repivistä sisäpoliittisista ja uskonnollisista kriiseistä sekä sen hallitsijoiden teoista ja kohtaloista yli tuhannen vuoden ajalta.

Bysantin jokaisen keisarin tuli ottaa valta haltuunsa, varmistaa se ja lunastaa teoillaan oikeutus siihen. Jokainen heistä joutui vallasta myös luopumaan. Keisarien kohtalot ja ratkaisut tekevät Bysantin historiasta elävän ja näyttävät omalta osaltaan, miksi Bysantista tuli yksi historian pitkäikäisimmistä valtioista.

Bysantin vaikutus säteilee myös omaan aikaamme ja jopa Suomeen – enemmän kuin olemme tulleet ajatelleeksi. Tässä teoksessa saamme luettavaksemme antiikin Rooman ja Kreikan perinnön jatkajan koko dramaattisen historian ensimmäistä kertaa suomalaisen tutkijan kertomana.



www.wsoy.fi

91.6

ISBN 978-951-0-44465-8